

Ἀρχιμ. ΙΩΒ ΓΕΤΣΙΑ
(νῦν Ἀρχιεπισκόπου Τελμησοῦ)

ΤΟ ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΚΟΝ ΕΡΓΟΝ ΤΟΥ
ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΟΥ ΚΙΕΒΟΥ ΚΥΠΡΙΑΝΟΥ
ΚΑΙ Η ΕΙΣΑΓΩΓΗ ΤΟΥ ΣΑΒΒΑΪΤΙΚΟΥ
ΤΥΠΙΚΟΥ ΕΙΣ ΤΗΝ ΛΑΤΡΕΙΑΝ

Ο ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΗΣ ΚΥΠΡΙΑΝΟΣ
ΚΑΙ ΤΟ ΣΑΒΒΑΪΤΙΚΟΝ ΤΥΠΙΚΟΝ

Ἀρχιμ. ΙΩΒ ΓΕΤΣΙΑ
(νῦν Ἀρχιεπισκόπου Τελμησοῦ)

ΤΟ ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΚΟΝ ΕΡΓΟΝ ΤΟΥ
ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΟΥ ΚΙΕΒΟΥ ΚΥΠΡΙΑΝΟΥ
ΚΑΙ Η ΕΙΣΑΓΩΓΗ ΤΟΥ ΣΑΒΒΑΪΤΙΚΟΥ
ΤΥΠΙΚΟΥ ΕΙΣ ΤΗΝ ΛΑΤΡΕΙΑΝ

*Μετάφρασις ἐκ τοῦ γαλλικοῦ ὑπὸ τοῦ
ἀρχιμανδρίτου τῆς ἱ. Μονῆς Χρυσσοποδαριτίσσης
Νικοδήμου*

* * *

Τίτλος :

Ἄρχιμ. (νῦν Ἀρχιεπισκόπου Τελμησοῦ) Ἰὸβ GETCHA,
Τὸ λειτουργικὸν ἔργον τοῦ μητροπολίτου Κιέβου Κυπριανοῦ,
καὶ ἡ εἰσαγωγή τοῦ Σαββαίτικοῦ τυπικοῦ εἰς τὴν Λατρείαν

Μετάφρασις ἐκ τοῦ γαλλικοῦ ὑπὸ τοῦ
ἀρχιμανδρίτου τῆς Ἱ. Μονῆς Χρυσοποδαριτίσσης
Νικοδῆμου

Τίτλος πρωτοτύπου :

Archimandrite JOB GETCHA,
La réforme liturgique du métropolitain Cyprien de Kiev.
L'introduction du typikon Sabaitte dans l'office divin.
(Thèse présentée en 2003 et corrigée en 2008, Paris)

* * *

Copyright 2016 :

- [1]. Πατριαρχικὸν Ἰδρυμα Πατερικῶν Μελετῶν,
Ἱ. Μονὴ Βλατάδων, Ἑπταπυργίου 64, 54634 Θεσσαλονίκη
[2]. Ἱ. Μονὴ Παναγίας Χρυσοποδαριτίσσης - Νεζερῶν,
25008 Χαλανδρίτσα
[3]. Ἐκδόσεις «Ταῶς»,
Ἑλικῶνος 8α, 26331 Πάτριαι

* * *

Ὁ παρῶν τόμος ἐξεδόθη ἐν Πάτριας
ὑπὸ τῶν ἐκδόσεων «Ταῶς»,
κατὰ μῆνα Ὀκτώβριον τοῦ σωτηρίου ἔτους 2016

Ἐκτύπωσις - βιβλιοδεσία :

«Π. Κούλης, Ψηφιακὲς Ἐκτυπώσεις»,
Ἡφαίστου 13, 26225 Πάτριαι, ἀρ. τηλ.: 2610-273.093

* * *

ISBN : 978-960-8062-20-7

«Μνημονεύετε τῶν ἡγουμένων ὑμῶν,
οἵτινες ἐλάλησαν ὑμῖν τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ,
ὧν ἀναθεωροῦντες τὴν ἔκβασιν τῆς
ἀναστrophῆς μιμεῖσθε τὴν πίστιν»
(Ἐβρ. ιζ', 7)

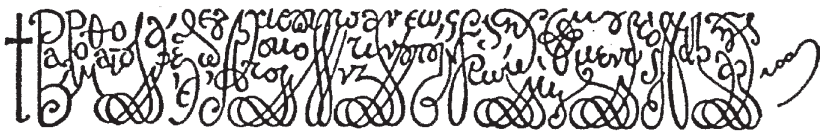
ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΑΙ

Η ἈΡΧΙΚΗ ΜΟΡΦΗ ΤΟΥ βιβλίου αὐτοῦ ἦτο μία Διδακτορική Διατριβή, ἡ ὁποία ὑπεστήριχθη συγχρόνως εἰς τὸ «Ἰνστιτούτον Ὁρθοδόξου Θεολογίας Ὁ Ἅγιος Cέργιος» καὶ εἰς τὸ «Καθολικὸν Ἰνστιτούτον τῶν Παρισίων», τὴν 20^{ῃν} Ἰουνίου τοῦ ἔτους 2003. Εὐχαριστίες ὀφείλονται εἰς ὄλους, ὅσοι μὲ ἐβοήθησαν καὶ μὲ ἐνεθάρρουναν καθ' ὅλον τὸ μῆκος τῆς ἐργασίας αὐτῆς. Ἐν πρώτοις, ἀπευθύνω τὴν εὐγνωμοσύνην μου πρὸς ἐκείνους, οἱ ὅποιοι μὲ κατεύθυναν εἰς τὴν ἔρευναν, τοὺς κυρίους καθηγητὰς Ἀνδρέαν Lossky καὶ Παῦλον De Clerck, καθὼς καὶ πρὸς τὰ ἄλλα δύο μέλη τῆς ἐξεταστικῆς ἐπιτροπῆς μου, τὸν καθηγητὴν κύριον Δημήτριον Schakhovskoy καὶ τὴν κυρίαν Μαρίαν-Ἐλένην Congourdeau, διὰ τὶς πολύτιμες παρατηρήσεις τῶν. Ἰδιαιτέραν ὑποχρέωσιν αισθάνομαι πρὸς τοὺς διδάκτορας κυρίαν Κοφίαν Senyk καὶ κύριον Γεώργιον Prokhorov, διὰ τὶς συμβουλές τῶν. Διατηρῶ ἐπίσης, ὡς συγκινητικὴν ἀνάμνησιν, τὶς συνομιλίαις μου μετὰ τοῦ ἐκλιπόντος Μιχαὴλ Arranz, ὁ ὁποῖος ἐπέστησε τὴν προσοχὴν μου ἐπὶ τῆς σπουδαιότητος τοῦ λειτουργικοῦ ἔργου τοῦ μητροπολίτου Κυπριανοῦ (Τσάμπλακ). Ἐνθυμοῦμαι ἐπίσης ὄλους τοὺς φίλους, οἱ ὅποιοι διὰ τῆς ἐνθαρρύνσεώς τῶν ὀροθέτησαν τὴν ἐκπόνησιν τῆς παρουσίας μελέτης. Οἱ εὐχαριστίαις μου δὲν θὰ ἦσαν ὠλοκληρωμέναι, ἐὰν δὲν ἐμνημόνευα τῶν γονέων μου, Βλαδιμήρου καὶ Ἐλένης, οἱ ὅποιοι μοῦ μετέδωκαν τὴν πίστιν καὶ τὴν ἀγάπην διὰ τὴν λειτουργίαν, καὶ τῶν διδασκάλων μου ἱερέων Ὁλεγκ Krawchenko καὶ Πλακίδα Deseille, διὰ τὴν θεολογικὴν παιδείαν ὅπου ἔλαβον ἐξ αὐτῶν.

Ἀρχ. Ἰὼβ (Getcha)

ΠΑΤΡΙΑΡΧΙΚΗ ΕΥΛΟΓΙΑ

Τῷ Ὁσιολογιωτάτῳ Ἀρχιεπισκοπῆς κυρίῳ Ἰωάννῃ Getcha,
Καθηγητῇ, τέκνῳ ἐν Κυρίῳ ἀγαπητῷ τῆς ἡμῶν
Μετριοτήτος, χάριν, εὐλογίαν καὶ φωτισμὸν
παρὰ τοῦ Δεσπότητος καὶ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ

Ὡς Ἀρχιεπίσκοπον τῆς Ἁγίας τοῦ Χριστοῦ Μεγάλῃς Ἐκκλησίας
ἐχάρημεν εὐκρινῶς πληροφορηθέντες τὴν ἐπικειμένην ἔκδοσιν τῆς
ὑπὸ τῆς ὑμετέρας ἀγαπητῆς Ὁσιολογιότητος ἐκπονηθείσης διδα-
κτορικῆς διατριβῆς, μὲ θέμα τὴν εἰσαγωγὴν τοῦ σαββαίτικου ἐκ-
κλησιαστικοῦ τυπικοῦ εἰς Ρωσσίαν ὑπὸ τοῦ μακαρίου Κυπριανοῦ
Τσάμπλακ, Μητροπολίτου Κιέβου καὶ πάσης Ρωσσίας.

Ἡ χαρὰ ἡμῶν πηγάζει ἐκ τοῦ γεγονότος ὅτι ὁ Μητροπολίτης
Κυπριανὸς ἦτο μαθητὴς τοῦ ἀξίου πνευματικοῦ τέκνου τοῦ Ἁγίου
Γρηγορίου Παλαμᾶ καὶ προκατόχου ἡμῶν ἐν τῷ Πατριαρχικῷ Θρό-
νῳ τῆς Κωνσταντινουπόλεως Ἁγίου Φιλοθέου Κοκκίνου. Διὰ τῆς
ἐμπεριστάτωμένης μελέτης σας συμβάλλετε ἐμπόνως, ὥστε νὰ γί-
νουν εὐρύτερον γνωστὰ ἢ προσφορὰ καὶ τὸ ἔργον τοῦ Μητροπολί-
του Κυπριανοῦ, ἀποστρέφοντες εἰς Ρωσσίαν ὑπὸ τοῦ Ἁγίου Φιλοθέ-
ου διὰ νὰ συνδράμη εἰς τὴν ἐξομάλυνσιν τῆς ἐκεῖσε ἐκκλησιαστι-
κῆς καταστάσεως. Ἡ ἀποστολὴ αὕτη, ἀλλὰ καὶ συνόλος ἡ παρου-
σία αὐτοῦ ἐν Ρωσσίᾳ, καταδεικνύουν τὸ ποιμαντικὸν ἐνδιαφέρον
καὶ τὴν ἔγκοπον πνευματικὴν μέριμναν τῆς Μητροδὸς Ἐκκλησίας τῆς
Κωνσταντινουπόλεως, κατὰ τὸν 14^{ον} αἰῶνα, ὑπὲρ τοῦ ἐν Ρωσσίᾳ
Ὁρθοδόξου ποιμνίου αὐτῆς καὶ ἀποτελοῦν πνευματικὸν ἄρμον, ὅστις
συνέδεσεν ἀρρηκτικῶς τὴν Μητέρα Ἐκκλησίαν μετὰ τῆς Ἀγιωτάτης
Ἐκκλησίας τῆς Ρωσσίας.

Εἶναι δὲ πολὺ φυσικὸν ὁ ἄρμος οὗτος νὰ σφυρηλατηθῇ ἐπὶ
τοῦ στερεοῦ ἄκμονος τοῦ Ἠσυχασμοῦ, ὁ ὁποῖος ἐνωρὶς ἐγονιμοποι-
ησε τὴν Ρωσικὴν Ἐκκλησίαν, ὡς μαρτυροῦν οἱ πνευματικοὶ δεσμοὶ
τοῦ μεγάλου πατρὸς τοῦ Ρωσσικοῦ μοναχισμοῦ Ἁγίου Σεργίου τοῦ
Ράνζονεζ μετὰ τῶν ἡσυχαστῶν Πατριαρχῶν Φιλοθέου καὶ Καλλι-
στοῦ Α΄.

Εἷς ἀξιόλογος ἐκπρόσωπος τῆς ἡσυχαστικῆς ζωῆς ἦτο καὶ ὁ Μητροπολίτης Κυπριανός. Μαθητεύσας πλησίον μεγάλων ἐργατῶν τῆς νοερᾶς ἡσυχίας, ὡς ὁ Ἅγιος Θεοδόσιος Τυρνόβου, μετέφερεν εἰς Ρωσσίαν τὴν ἰδίαν πνευματικὴν ἀτμόσφαιραν, τὴν ὁποίαν ἐκαλλιέργησαν πρῶτοι οἱ δύο «μεγάλοι Ἅγιοι Γρηγόριοι» τῆς ἐκκλησιαστικῆς μας ἱστορίας, Κιναΐτης καὶ Παλαμᾶς. Πεποιθάμεν, λοιπόν, ὅτι ὁ ἐκλεκτὸς οὗτος Ἱεράρχης δύναται νὰ ἀποτελεῖ γέφυραν ἐνότῃτος μετὰ τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου, τῆς Βυζαντινῆς παραδόσεως καὶ τοῦ Ρωσικοῦ Χριστιανικοῦ κόσμου.

Διὰ δὲ τῆς διδασκαρικῆς διατριβῆς σας τιμᾶτε οὐ μόνον τὸν Μητροπολίτην Κυπριανόν, ἀλλὰ καὶ τὸν Ἅγιον Φιλόθεον, τὴν μεγάλην αὐτὴν πνευματικὴν φυσιογνωμίαν, ἣ ὁποία ἐκόσμησε τὴν κορυφὴν τῆς Ἁγίας τοῦ Χριστοῦ Μεγάλῃς Ἐκκλησίας, καὶ συντελεῖτε ὥστε ἡ φιλὴ Ἐκκλησία τῆς Ρωσσίας νὰ γνωρίσῃ καλλίτερον τὰς πηγὰς τῆς πνευματικῆς παραδόσεώς της καὶ νὰ συνειδητοποιήσῃ βαθύτερον τὴν πνευματικὴν ταυτότητα καὶ ἐνότητα αὐτῆς μετὰ τοῦ λοιποῦ Ὁρθοδόξου κόσμου.

Κυχαίροντες, ὁθεν, πατρικῶς διὰ σύνολον τὴν πνευματικὴν προσφορὰν τῆς ὑμετέρας ἀγαπητῆς καὶ φιλέργου Ὁσιολογιότητος εἰς τὸν ἀγρὸν τῆς Μητρὸς Ἐκκλησίας, τόσον διὰ τῆς συγγραφικῆς σας δραστηριότητος, ὅσον καὶ ἐκ τῆς θέσεως τοῦ Καθηγητοῦ τοῦ ἐν Γαλλίᾳ Θεολογικοῦ Ἰνστιτούτου τοῦ Ἁγίου Σεργίου, ἐπιδαψιλεύομεν ὑμῖν τὴν Πατριαρχικὴν ἡμῶν εὐαρέσκειαν καὶ εὐχόμεθα ἔτι πλουσιωτέραν καὶ εὐλογημένην παρὰ τοῦ Παρακλήτου τὴν ἐφεξῆς πνευματικὴν διακονίαν ὑμῶν ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ, πρὸς δόξαν Θεοῦ, οἰκοδομὴν τοῦ πιστοῦ λαοῦ τοῦ Κυρίου καὶ ἐμπέδωσιν τῆς ἐνότῃτος τοῦ Ὁρθοδόξου ποιμνίου.

Ἡ δὲ πλουσιόδωρος χάρις καὶ εὐλογία τοῦ ἐν Τριάδι προσκυνουμένου Θεοῦ ἡμῶν, ὁμοῦ μετὰ τῆς πατρικῆς καὶ Πατριαρχικῆς ἡμῶν εὐλογίας καὶ εὐχῆς, εἶησαν μετὰ τῆς ὑμετέρας ἀγαπητῆς Ὁσιολογιότητος.

βῆ' Μαρτίου α'

Ἐπισημοῦς Ἱεράρχης ἡμῶν
Ἐκκαθάρτου Δικαίου ἁγίου Θεοῦ εὐχέμενος.

ΤΟ
ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΚΟΝ ΕΡΓΟΝ
ΤΟΥ ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΟΥ
ΚΙΕΒΟΥ ΚΥΠΡΙΑΝΟΥ
ΚΑΙ Η ΕΙΣΑΓΩΓΗ ΤΟΥ
ΣΑΒΒΑΪΤΙΚΟΥ ΤΥΠΙΚΟΥ
ΕΙΣ ΤΗΝ ΛΑΤΡΕΙΑΝ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

1. Ἡ παρουσίασις τοῦ θέματος

Ο ἸΔ' Αἰὼν εἶναι ἡ περίοδος τῆς ἀναγεννήσεως τοῦ ἡσυχασμοῦ εἰς τὸ Βυζάντιον: μία στιγμή τῆς ἱστορίας, ἡ ὁποία ἐπηρέασε βαθέως ὅλες τὶς πλευρὰς τοῦ βυζαντινοῦ πολιτισμοῦ, δηλαδὴ τὴν τέχνην, τὴν ἀρχιτεκτονικὴν, τὴν φιλολογίαν, τὴν πολιτικὴν, τὴν πνευματικότητα καὶ τὴν θεολογίαν.

Ὁ ἸΔ' (14) αἰὼν ἀντιπροσωπεύει ἐπίσης μίαν ἐποχὴν καμπῆς εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς βυζαντινῆς λειτουργίας. Εἶναι ἕνας αἰὼν μεγάλων μεταβολῶν: κάποιες μεγάλες λειτουργικὲς παραδόσεις, οἱ ὁποῖες ὑπερίσχυαν ἕως τὴν ἐποχὴν αὐτήν, ἔτειναν νὰ ἐξαφανισθοῦν πρὸς ὄφελος μιᾶς ἐνιαίας παραδόσεως. Διαπιστώνομε λοιπόν, ὡς λέγεται, τὸν θάνατον τοῦ «καθεδρικοῦ» τυπικοῦ τῆς Κωνσταντινουπόλεως, τῆς λεγομένης «ἀσματικῆς ἀκολουθίας», ἡ ὁποία ἐρρυθμίζετο ὑπὸ τοῦ *Τυπικοῦ τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας*. Ὁμοίως τὸ σπουδατικὸν μοναχικὸν τυπικὸν τῆς Κωνσταντινουπόλεως περιῆλθε εἰς ἀχρησίαν, πρὸς ὄφελος τῆς παλαιστινιακῆς ἢ ἱεροσολυμιτικῆς παραδόσεως, τὴν ὁποίαν ἐρρυθμίζε τὸ σαββαίτικὸν τυπικόν. Ἐν τούτοις θὰ ἴδωμεν ὅτι κάποιες διατάξεις τῶν παλαιότερων τυπικῶν ἐπέζησαν καὶ ἐνεσωματώθησαν εἰς μίαν σύνθετον παράδοσιν, τὴν ὁποίαν ἀποκαλοῦμε «νεο-σαββαίτικην». Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον, ὁ ἸΔ' αἰὼν παρουσιάζεται ὡς μία περίοδος μεγάλης συνθέσεως. Εὐ-

ρισκόμεθα λοιπόν ένώπιον αὐτοῦ, ὅπου σήμερον προσδιορίζομε ὡς «βυζαντινὸν τυπικόν».

Τὸ θέμα τῆς δημιουργίας τοῦ βυζαντινοῦ τυπικοῦ διήγειρε τὸ ένδιαφέρον μας καὶ μᾶς ὠδήγησε εἰς τὴν μελέτην μιᾶς προσωπικότητας, ἡ ὁποία εἶχε ἰδιαιτέραν σχέσιν μὲ τὸ θέμα αὐτό. Γνωρίζομε ὅτι οἱ ἀνακατατάξεις, ὅπου συνέβησαν εἰς τὸ λειτουργικὸν πεδίον κατ' αὐτὴν τὴν ἐποχὴν, σχετίζονται μὲ δύο πρόσωπα προερχόμενα ἀπὸ τὸν κύκλον τῶν ἡσυχαστῶν: τὸν πατριάρχην Κωνσταντινουπόλεως Φιλόθεον, διὰ τὸν ἑλληνόφωνον κόσμον, καὶ τὸν μητροπολίτην Κιέβου Κυπριανόν, διὰ τὸν σλαβικὸν κόσμον. Θὰ ἴδωμεν ὅτι καὶ οἱ δύο αὐτοὶ ἄνδρες ἦσαν στενῶς συνδεδεμένοι μεταξὺ των. Ὡς ἐκ τούτου ὅ,τι συνέβαινε εἰς τὴν μητρόπολιν τοῦ Κιέβου, δὲν ἦτο ἀνεξάρτητον τοῦ τί εἶχε συμβῆ πρὸ ὀλίγου εἰς τὸ Βυζάντιον. Τὸ ένδιαφέρον μας διὰ τὸν σλαβικὸν κόσμον, καὶ ἰδιαιτέρως διὰ τὶς σχέσεις μεταξὺ Κιέβου καὶ Κωνσταντινουπόλεως, ἐρμηνεύει τὸ διατί ἐπελέξαμε νὰ ἀφιερῶσωμε τὴν μελέτην μας εἰς τὸ λειτουργικὸν ἔργον τοῦ μητροπολίτου Κυπριανοῦ.

2. Ὁ τρόπος τῆς ἐρεύνης

Η ΠΡΟΣΩΠΙΚΟΤΗΣ τοῦ μητροπολίτου Κιέβου Κυπριανοῦ εἶναι πολὺ γνωστὴ εἰς τοὺς εἰδικούς. Ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τῶν μεγάλων ἱστορικῶν τῆς ἐν Ρωσσίᾳ Ἐκκλησίας, ὡς τοῦ Ἐ. Γκολομπίνσκι, τοῦ μητροπολίτου Μακαρίου (Μπουλγακάωφ) καὶ τοῦ Ἀ. Καρτάσωφ, πολλοὶ ἄλλοι ἐρευνηταὶ ἀσχολήθησαν μὲ τὴν προσωπικότητα τοῦ ἀνδρὸς αὐτοῦ, ὁ ὁποῖος ἐπηρέασε οὐσιαστικῶς τὴν ἱστορίαν τῆς Ρωσσίας κατὰ τὸν ΙΔ' αἰῶνα. Μεταξὺ ἄλλων, ἡμποροῦμε νὰ μνημονεύσωμε τοὺς π. Ἰωάννην Μέγιεντορφ, Δ. Ὁμπολένσκι, Γ. Προχόρωφ καὶ Κ. Ἰγνάτιεφ. Ἡ βιβλιογραφία μας παραθέτει τὶς πολυάριθμες μελέτες των, καθὼς καὶ ἐκεῖνες ἄλλων συγγραφέων. Ἐν τούτοις τὸ πλεῖστον τῶν ἐργασιῶν αὐτῶν διαπραγματεύεται μόνον τὴν ἐπίδρασιν τοῦ μητροπολίτου Κυπριανοῦ ἀπὸ ἱστορικῆς, λογοτεχνικῆς καὶ φιλολογικῆς πλευρᾶς.

Ἦντως ἀπὸ τῆς ἐμφανίσεως, τὸ 1882, τῆς μελέτης τοῦ μεγάλου ρώσσου λειτουργιολόγου Ἰ. Μανσβέτωφ, ὑπὸ τὸν τίτλον: Ὁ

μητροπολίτης Κυπριανός ἐν τῇ λειτουργικῇ δραστηριότητι αὐτοῦ^[1], οὐδεμία ἄλλη ἀφιερῶθη εἰς τὴν εἰδικὴν ἀνάλυσιν τοῦ λειτουργικοῦ ἔργου τοῦ Κυπριανοῦ Κιέβου. Ἐπομένως ἡ μελέτη, τὴν ὁποῖαν σκοπεύομε νὰ διεξαγάγωμε, ἀνταποκρίνεται εἰς μίαν μεγάλην ἀνάγκην: τὴν ἀναπλήρωσιν ἐνὸς κενοῦ, τὸ ὁποῖον ὑφίσταται εἰς τὸν ἐπιστημονικὸν καὶ θεολογικὸν τομέα ἀπὸ διαστήματος μεγαλυτέρου τοῦ ἐνὸς αἰῶνος.

Παρὰ τὶς ἐγκωμιαστικὰς κριτικὰς, οἱ ὁποῖες ἐδημοσιεύθησαν ὀλίγον μετὰ τὴν ἔκδοσιν τοῦ προαναφερθέντος ἔργου, τὸ ὁποῖον, ἕως σήμερον, εἶναι τὸ μόνον ὁποῦ κατέχομεν ἐπὶ τῆς λειτουργικῆς δραστηριότητος τοῦ μητροπολίτου Κυπριανοῦ, πολλὰ σημεῖα τῆς μελέτης αὐτῆς ἔχουν γενικῶς ἀναθεωρηθῆ, εἰς ὅ,τι ἀφορᾷ τὴν μέθοδον καὶ τὰ δεδομένα τῆς ἱστορίας. Ἔτσι μία καλυτέρα γνωριμία τῶν χειρογράφων καὶ τῶν ἱστορικῶν γεγονότων, χάρις εἰς τὶς πρόσφατες φιλολογικὰς καὶ ἱστορικὰς ἐργασίαι, θὰ ἠμποροῦσε νὰ μᾶς ὀδηγήσῃ εἰς τὸ νὰ μεταβάλωμε ἢ νὰ διορθώσωμε κάποιαι ἀπόψεις ἢ ὑποθέσεις, οἱ ὁποῖαι διευπλώθησαν ὑπὸ τοῦ Μανσβέτωφ κατὰ τὸν ΙΘ' (19) αἰῶνα.

3. Ἡ σπουδαιότης τοῦ θέματος

Η ΣΠΟΥΔΑΙΟΤΗΣ τῆς μελέτης μας φαίνεται ἀφ' ἧς στιγμῆς τεθῆ εἰς ἐπανεκτίμησιν ἡ μελέτη τοῦ Μανσβέτωφ, λαμβανομένων ὑπ' ὄψιν τῶν νέων φιλολογικῶν καὶ ἱστορικῶν δεδομένων, τὰ ὁποῖα σήμερον κατέχομε. Ἐπὶ παραδείγματι, ὁ διαπρεπὴς αὐτὸς ρῶσσος λειτουργιολόγος δὲν εἶχε ἴσως ἐπαληθεύσει ἐπαρκῶς τὴν αὐθεντικότητα τῶν χειρογράφων, τῶν ἀποδιδομένων εἰς τὸν μητροπολίτην Κυπριανόν. Ἐπίσης, ἀπὸ τῆς δημοσιεύσεως ἐργασιῶν, οἱ ὁποῖαι ἐξετάζουν βαθύτερον τὴν ἱστορίαν τοῦ ἡσυχασμοῦ, τὴν φιλολογικὴν δραστηριότητα τοῦ Μητροπολίτου καί, γενικότερον, τὴν ἱστορίαν τῆς βυζαντινῆς λειτουργίας, ὠριμένα σημεῖα τῆς ἀναλύσεως τοῦ Μανσβέτωφ ἀπαιτοῦν ἐπιβεβαιώσιν ἢ διόρθωσιν. Ἐξ ἄλλου κάποιαι ζητήματα δὲν εἶχαν κἂν τεθῆ

[1]. МАНСВЕТОВ, Митрополит Киприан в его литургической деятельности.

ὕπὸ διαπραγματέυσιν.

Ἐπὶ παραδείγματι, ἔχομε τὴν γνώμην ὅτι, ἐπὶ τοῦ ἐπιστημονικοῦ πεδίου, οἱ ἱστορικοὶ καὶ οἱ θεολόγοι, εἰς τὶς μελέτες των, ἀπομονώνουν συχνὰ τὴν ἐπίδρασιν τοῦ ἡσυχασμοῦ ἐπὶ τῆς ἱερᾶς ἀκολουθίας. Ἔτσι ἡ διάδοσις τοῦ σαββαίτικοῦ τυπικοῦ εἰς τὸν βυζαντινὸν κόσμον πρέπει νὰ προσεγγισθῇ μέσα ἀπὸ τὴν ἡσυχαστικὴν ἀναγέννησιν τοῦ ΙΔ' αἰῶνος, ἡ ὁποία ἐπηρέασε βαθέως ὅλες τὶς πλευρὰς τῆς κοινωνικῆς καὶ ἐκκλησιαστικῆς ζωῆς. Ἡ «κλασική» ἐρμηνεία τῶν λειτουργικῶν ἀλλαγῶν κατ' αὐτὴν τὴν ἐποχὴν, ἡ ὁποία παραμελεῖ νὰ λάβῃ ὑπ' ὄψιν τὴν ἡσυχαστικὴν θεολογίαν, πρέπει νὰ ἐπανεξετασθῇ.

Εἰς τὴν μελέτην μας προσπαθοῦμε νὰ τηρήσωμε μίαν σφαιρικὴν προσέγγισιν, καὶ νὰ μὴν ἀποσπάσωμε τὸ λειτουργικὸν ἔργον τοῦ μητροπολίτου Κυπριανοῦ ἀπὸ τὴν μεγάλην ἡσυχαστικὴν κίνησιν τοῦ ΙΔ' αἰῶνος, ἀλλὰ νὰ ἀποκαταστήσωμε τὸν δεσμὸν μεταξὺ τῆς ἀκολουθίας καὶ τῆς θεολογίας, οἱ ὁποῖες, κατὰ τὸ παρελθόν, διεχωρίζοντο συχνὰ ἢ μία ἀπὸ τὴν ἄλλην.

Ἐπὶ ἐκκλησιολογικοῦ καὶ οἰκουμενικοῦ πεδίου, ἐλπίζομε ὅτι ἡ ἔρευνά μας δὲν στερεῖται ἐνδιαφέροντος. Τὸ θέμα τοῦ λειτουργικοῦ ἔργου διεγείρει γενικῶς τὸ ἐνδιαφέρον τῶν χριστιανῶν σήμερον, οἱ ὁποῖοι διερωτῶνται περὶ τῶν ἱερῶν ἀκολουθιῶν. Βεβαίως παρόμοια ζητήματα δὲν στεροῦνται ἀναταραχῶν καὶ παθῶν, δημιουργῶντας ἐνίοτε σχίσματα μεταξὺ παραδοσιακῶν καὶ νεωτεριστῶν, μεταξὺ συντηρητικῶν καὶ ἀναμορφωτῶν^[2]. Ἡ ἐργασία μας θὰ ἠμποροῦσε ἴσως, μὲ τὴν βοήθειαν τῶν παραδειγμάτων ὁποῦ θὰ μελετήσωμε, νὰ διαφωτίσῃ τὴν σύγχρονον λειτουργικὴν σκέψιν.

Ἐν τούτοις, ἂν τὸ ἐρώτημα τῆς λειτουργικῆς ἀναμορφώσεως ἀποτελεῖ διὰ πολλοὺς μίαν ἐπίκαιρον ἐνασχόλησιν, ἡ ἔρευνά μας δὲν προτίθεται νὰ ἐξετάσῃ προβλήματα, τὰ ὁποῖα τίθενται σήμερον εἰς τὴν Ἐκκλησίαν. Παραμένοντες ἐντὸς τῶν ὁρίων τοῦ ἱστορικοῦ πλαισίου τοῦ ἀντικειμένου μας —ἡ εἰσαγωγή τοῦ σαββαίτικοῦ τυπικοῦ εἰς τὶς ἱερὰς ἀκολουθίας, κατὰ τὸν ΙΔ' αἰῶνα— ἡ ἀνάλυσις μας θὰ προσπαθῆσῃ νὰ προσφέρῃ στοιχεῖα, τὰ ὁποῖα δίδουν

[2]. Ὡς ὑπογραμμίζει καὶ ὁ Παῦλος Μέγιεντορφ εἰς τὴν μελέτην του ἐπὶ τῆς ἀναμορφώσεως τοῦ πατριάρχου Νίκωνος (πρβλ. MEYENDORFF, *Russia, Ritual and Reform*, σ. 27).

ἀπαντήσεις εἰς διάφορα ἐρωτήματα, ὅπου τίθενται σήμερον ὑπὸ διαφόρων τοπικῶν Ἐκκλησιῶν. Διότι ἡ μελέτη τῆς ἱστορίας τῆς Λειτουργίας ἐπιτρέπει μίαν καλυτέραν κατανόησιν τῆς λειτουργίας, μίαν καλυτέραν ἐκτίμησιν καὶ διακριτικὴν γνῶσιν — μὲ τὴν βοήθειαν τῆς θεολογικῆς αὐτοσυνειδησίας — τοῦ αὐθεντικοῦ, μακρὰν πάσης παρεκκλίσεως ἢ παρακμῆς.

4. Ἡ μεθοδολογία

ΕἴΧΟΝΤΕΣ σκιαγραφήσει λοιπὸν τὸν σκοπὸν τῆς μελέτης μας, καλὸν εἶναι νὰ περιγράψωμε τὴν μέθοδον, ὅπου υἰοθετήσαμε κατὰ τὴν διεξαγωγὴν τῶν ἐρευνῶν μας. Προετιμήσαμε κυρίως ἐκεῖνην, ὅπου ὁ μέγας ρώσσος λειτουργιολόγος Ἄ. Δημητρίεφσκι ἀποκαλεῖ «ἱστορικο-ἀρχαιολογικὴν μέθοδον»^[3]. Αὐτὴ συνίσταται εἰς τὴν μελέτην τῶν λειτουργικῶν κειμένων, θέτουσα αὐτὰ ἐντὸς τοῦ ἱστορικοῦ πλαισίου των καὶ ταυτοποιοῦσα τὶς πηγὰς των.

Ἐφ' ὅσον ἡ μελέτη μας ἀναφέρεται εἰς τὴν εἰσαγωγὴν τοῦ σαββαϊτικοῦ τυπικοῦ μέσα εἰς τὴν ἱεράν ἀκολουθίαν, ὡς βασικὸν λειτουργικὸν κείμενον τῆς μελέτης μας ἀναδεικνύεται ἕνα χειρόγραφον τιτλοφορούμενον: «Λειτουργικὸν Ψαλτήριον»^[4], καὶ ἀποδιδόμενον εἰς τὸν μητροπολίτην Κυπριανόν, τοῦ ὁποίου ἐξηγοῦμε κατωτέρω τὸν τίτλον καὶ τὸ περιεχόμενον.

Ἐνα λειτουργικὸν ἔργον, ὡς ἀναμένεται, δημιουργεῖ ἕναν φραγμὸν, ὀριοθετῶντας ἕνα «πρὸ» καὶ ἕνα «μετά». Κατόπιν ἐνὸς λειτουργικοῦ ἔργου, ἔχομε μίαν ἀκολουθίαν πρὸ καὶ μίαν μετά. Ἐπομένως, διὰ νὰ ἀποτιμήσωμε καλύτερα ἕνα λειτουργικὸν ἔργον, πρέπει νὰ θεωρήσωμε ὄχι μόνον ἐκεῖνο, ὅπου συνέβη κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ ἔργου (τὸ ἀντικείμενον), ἀλλ' ἐπίσης ἐκεῖνο ὅπου προηγεῖτο (τὸ πρὸ τοῦ ἔργου) καὶ ἐκεῖνο ὅπου ἀκολούθησε (τὶς συνέπειες τοῦ ἔργου). Μὲ ἄλλους λόγους, ἐπιβάλλεται ἡ ἀνάλυσις τῶν λειτουργικῶν πηγῶν, ὅπου χρονολογοῦνται πρὸ τοῦ ἔργου τοῦ μητροπολίτου Κυπριανοῦ, ὡς καὶ ἐκείνων ὅπου χρονολογοῦνται κα-

[3]. ДМИТРИЕВСКИЙ, «Чин пещнаго действия», σ. 555.

[4]. КИПРИАН, *Псалтирь с исследованием*.

τά τις πρώτες δεκαετίες μετά τὸ ἔργον αὐτό. Ἡ μελέτη μας λοιπὸν θὰ προσπαθήσῃ νὰ ἔχῃ μίαν προσέγγισιν ταυτοχρόνως συγχρονιστικὴν καὶ διαχρονικὴν.

Ἐπὶ τοῦ συγχρονιστικοῦ πεδίου, τὸ ἔργον τοῦ μητροπολίτου Κυπριανοῦ πρέπει νὰ τεθῆ ἐντὸς τοῦ ἱστορικοῦ περιγύρου του, δηλαδὴ ἐντὸς τῶν πλαισίων τῆς ἡσυχαστικῆς ἀναγεννήσεως τοῦ ἸΔ' αἰῶνος, ἐν συνδυασμῷ πρὸς τὸ λειτουργικὸν ἔργον τοῦ πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως Φιλοθέου. Διὰ μεγαλυτέραν ἀκρίβειαν πρέπει νὰ ἀντιπαραβληθοῦν οἱ τυπικὲς ὁδηγίαι (τυπικά) τοῦ *Λειτουργικοῦ Ψαλτηρίου* τοῦ μητροπολίτου Κυπριανοῦ πρὸς ἄλλα λειτουργικὰ χειρόγραφα, ἀποδιδόμενα εἰς αὐτόν, καθὼς ἐπίσης πρὸς τὶς παραγγελίαις ὅπου ἀφοροῦν εἰς τὴν λειτουργικὴν πρᾶξιν, καὶ οἱ ὁποῖαι ἀνευρίσκονται εἰς τὶς ποιμαντικὰς ἐπιστολὰς, ὅπου αὐτὸς συνέταξε.

Ἐπὶ τοῦ διαχρονικοῦ πεδίου, πρέπει νὰ γίνῃ σύγκρισις τοῦ *Λειτουργικοῦ Ψαλτηρίου* πρὸς ἄλλα χειρόγραφα ἢ λειτουργικὰ βιβλία παλαιότερα ἢ νεώτερα, ἐπικεντρώνοντες ἰδιαίτερος τὴν προσοχὴν μας ἐπὶ τῆς ἐξακριβώσεως τῶν στοιχείων ἐκεῖνων, ὅπου τροποποιήθησαν. Αὐτὸ θὰ μᾶς ἐπιτρέψῃ νὰ ἐξακριβώσωμε τὸ ἀντικείμενον καὶ νὰ ἐκτιμήσωμε τὴν ἐπίδρασιν τοῦ ἔργου τοῦ Κυπριανοῦ. Πρὸς ἐπίτευξιν τούτου θὰ καταφύγωμε εἰς τὶς γενικὰς μελέτας ἐπὶ τῆς ἱεραῆς ἀκολουθίας εἰς τὴν Ῥωσσίαν πρὸ τοῦ Κυπριανοῦ, ὡς ἐκεῖνες τῶν Ἁ. Δημητρίεφσκι, Ἰ. Μανσβέτωφ καὶ Μ. Λισίτσιν, οἱ ὁποῖαι μνημονεύονται εἰς τὴν βιβλιογραφίαν μας. Ἡ πρόσφατος μελέτη καὶ ἡ ἔκδοσις τοῦ *Τυπικοῦ τοῦ Ἀλεξίου τοῦ Στουδίτου* ὑπὸ τοῦ Ἁ. Πεντκόφσκι^[5] θὰ μᾶς εἶναι ἰδιαίτερος πολύτιμος, διότι συνιστοῦν τὴν πρωταρχικὴν πηγὴν, ἀπὸ τὴν ὁποίαν ἡμποροῦμε νὰ γνωρίσωμε τὴν μοναχικὴν ἀκολουθίαν πρὸ τῆς ἐποχῆς τοῦ Κυπριανοῦ.

Θὰ προσέξωμεν, ἐπίσης, νὰ μὴ διαχωρίσωμε τὸν Ῥωσικὸν κόσμον ἀπὸ τὸν ἑλληνικόν, τοῦ ὁποίου αὐτὸς εἶναι ἡ ἡχώ. Πρὸς τοῦτο δὲν θὰ διστάσωμε νὰ ἀντιπαραβάλωμε τὶς τυπικὰς ὁδηγίαις (τυπικά) τοῦ *Λειτουργικοῦ Ψαλτηρίου* τοῦ μητροπολίτου Κυπριανοῦ πρὸς ἐκεῖνες τῶν παλαιῶν ἑλληνικῶν τυπικῶν, οἱ ὁποῖαι διασώζονται εἰς τὰ ἀρχαιότερα σαββαίτικα τυπικά. Πρὸς τοῦτο θὰ ἀνατρέξωμε εἰς τὴν ὑπὸ τοῦ Ἁ. Δημητρίεφσκι περιγραφὴν τῶν ἑλληνικῶν

[5]. ПЕНТКОВСКИЙ, *Типикон папприарха Алексія Студита в Византии и на Руси.*

λειτουργικῶν χειρογράφων^[6], εἰς τὴν ὑπὸ τοῦ Ἰ. Ματέος ἔκδοσιν τοῦ *Τυπικοῦ τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας*^[7], καθὼς ἐπίσης εἰς τὴν ὑπὸ τοῦ Ἀ. Λόσκι ἐκδοσιν τοῦ ἀρχαιοτέρου σωζομένου ἑλληνικοῦ σαββαίτικοῦ κώδικος^[8].

Μένοντες πιστοὶ εἰς τὴν ἱστορικο-ἀρχαιολογικὴν μέθοδον, ἔχομεν ἐν τούτοις συνείδησιν τῶν ὀρίων τῆς ἱστορικῆς σχολῆς εἰς θέματα λειτουργικά, καὶ διὰ τοῦτο υἰοθετήσαμε τὶς μεθοδολογικὰς παρατηρήσεις τοῦ π. Ἀλεξάνδρου Σμέμαν, σχετικῶς μὲ τὸ καθήκον καὶ τὴν μέθοδον τῆς λειτουργικῆς θεολογίας^[9]. Ἔτσι, προσπαθοῦντες νὰ μὴ μονώσωμε τὴν λειτουργίαν ἀπὸ τὴν θεολογίαν, θὰ ἐπιχειρήσωμε νὰ προσδιορίσωμε τὰ ὑφιστάμενα εἰς τὸ λειτουργικὸν ἔργον τοῦ μητροπολίτου Κυπριανοῦ θεολογικὰ ρεύματα καί, ἐξ αὐτῶν, νὰ σκιαγραφήσωμε τὴν λειτουργικὴν θεολογίαν του.

5. Ἡ προοπτικὴ τῆς μελέτης

Η ΜΕΛΕΤΗ ΜΑΣ ἐκτείνεται εἰς τρία μέρη: τὸ πρῶτον διαπραγματεύεται τὴν ζωὴν καὶ τὸ συγγραφικὸν ἔργον τοῦ μητροπολίτου Κυπριανοῦ, τὸ δεύτερον ἐξετάζει τὸ λειτουργικὸν του ἔργον, καὶ τὸ τρίτον ἐπιχειρεῖ νὰ ἀξιολογήσῃ τὸ λειτουργικὸν αὐτὸ ἔργον.

5. 1. Ὁ μητροπολίτης Κυπριανὸς καὶ τὸ συγγραφικὸν ἔργον

Εἰς τὸ ΠΡῶτον Μέρος, καθαρῶς ἱστορικόν, θέτομε τὸν μητροπολίτην Κυπριανὸν ἐντὸς τοῦ περιβάλλοντός του καὶ ἀνιχνεύομε τὰ διάφορα στάδια τοῦ βίου του, προσέχοντες ἰδιαι-

[6]. ДМИТРИЕВСКИЙ, *Описание литургических рукописей, хранящихся в библиотеках Православного Востока*.

[7]. MATEOS, *Le Typicon de la Grande Église*.

[8]. LOSSKY, *Le Typikon byzantin: édition d'une version grecque partiellement inédite*.

[9]. Πρόβλ.: SCHMEMANN, *Introduction to Liturgical Theology*, σ. 9-32.

τέρως τὰ εὐαίσθητα ἐκεῖνα γεγονότα, τὰ ὅποια ἐπηρέασαν τὴν λειτουργικὴν του δραστηριότητα. Ἐπειτα, παρουσιάζομε τὸ φιλολογικόν του ἔργον περιγράφοντες τὶς μεταφράσεις του, τὶς προσωπικὰς καὶ τὶς ποιμαντικὰς ἐπιστολὰς του, τὰ βιογραφικὰ του ἔργα, καθὼς καὶ τὶς λειτουργικὰς του μεταφράσεις, καὶ ἐξετάζομε τὰ διάφορα λειτουργικὰ χειρόγραφα, τὰ ἀποδιδόμενα εἰς αὐτόν. Ὡς πρὸς τοῦτο ἐπικαλούμεθα τὶς νέες φιλολογικὰς μελέτες καὶ τὶς πρόσφατες ἀναλύσεις τῶν ὕδατογραφημάτων, οἱ ὅποιοις ἐπιτρέπουν τὴν ἐπανεκτίμησιν τῆς χρονολογήσεως καὶ τῆς αὐθεντικότητος τῶν χειρογράφων αὐτῶν. Εἰς τὸ τέλος τοῦ πρώτου αὐτοῦ μέρους θὰ ἔχωμε τὴ δυνατότητα νὰ διαπιστώσωμε, ποῖες νέες πληροφορίες μᾶς προσέφεραν οἱ πρόσφατες ἱστορικὰς καὶ φιλολογικὰς ἀνακαλύψεις περὶ τοῦ μητροπολίτου Κυπριανοῦ καὶ τοῦ ἔργου του.

5. 2. Τὸ λειτουργικὸν ἔργον τοῦ μητροπολίτου Κυπριανοῦ

Τὸ ΔΕΥΤΕΡΟΝ ΜΕΡΟΣ εἶναι τεχνικώτερον καὶ αὐστηρῶς λειτουργικόν. Ἀρχίζει διὰ μᾶς περιγραφῆς τῆς ἱερᾶς ἀκολουθίας εἰς τὴν Ρωσσίαν πρὸ τῆς ἐποχῆς τοῦ μητροπολίτου Κυπριανοῦ, καὶ περὶ τῶν πρώτων προσπαθειῶν εἰσαγωγῆς τοῦ σαββαΐτικοῦ τυπικοῦ εἰς τὴν Ρωσσίαν ἐπὶ τῆς ἐποχῆς τοῦ μητροπολίτου Ἀλεξίου. Ἐν συνεχείᾳ ἔχομεν ἓνα λεπτομερὲς ὑπόμνημα περὶ τοῦ *Λειτουργικοῦ Ψαλτηρίου* τοῦ μητροπολίτου Κυπριανοῦ, προσέχοντες ἰδιαιτέρως νὰ ἀναδείξωμε τὶς νεο-εἰσαχθεῖσες τότε λειτουργικὰς πρακτικὰς, καὶ νὰ προσδιορίσωμε τὶς πηγὰς των. Πρὸς τοῦτο θὰ καταφύγωμε εἰς τὴν συγκριτικὴν μέθοδον, διὰ τῆς ὁποίας θὰ ἀντιπαραβάλωμε τὶς τυπικὰς ὁδηγίας (*rubricas*) τοῦ *Λειτουργικοῦ Ψαλτηρίου* πρὸς τὶς προγενέστερας ἑλληνικὰς καὶ σλαβωνικὰς λειτουργικὰς πηγὰς. Ἡ μελέτη μας ἐπὶ τοῦ *Λειτουργικοῦ Ψαλτηρίου* θὰ ἀναφερθῆ ἐπίσης εἰς τὴν διάρθρωσιν τῶν ἀκολουθιῶν τοῦ Ὁρολογίου, εἰς τὸ Συναξάριον καὶ εἰς τὸν κύκλον τοῦ Τριωδίου. Εἰς τὸ τέλος τοῦ δευτέρου αὐτοῦ μέρους θὰ εἴμεθα εἰς θέσιν νὰ χαρακτηρίσωμε τὸ λειτουργικὸν ἔργον τοῦ μητροπολίτου Κυπριανοῦ λαμβάνοντες ὑπ' ὄψιν τὴν ἐπίδρασίν του ἐπὶ τῆς ψαλμωδίας καὶ τῆς ὕμνο-

γραφίας. Θα προσπαθήσωμεν επίσης νὰ ἐκτιμήσωμε τὴν σημασίαν, ὅπου ἔδιδε ὁ Κυπριανὸς εἰς τὸ μοναχικὸν τυπικόν, καὶ νὰ ἐξηγήσωμε, μετὰ τὴν σύγκρισιν τῶν κωνσταντινουπολιτικῶν καὶ τῶν ἱεροσολυμιτικῶν στοιχείων, τὴν ἐπιλογὴν τοῦ μητροπολίτου Κυπριανοῦ.

5. 3. Ἡ ἀξιολόγησις τοῦ λειτουργικοῦ ἔργου τοῦ μητροπολίτου Κυπριανοῦ

Τὸ ΤΡΙΤΟΝ ΜΕΡΟΣ, περισσότερον θεολογικόν, θὰ προσπαθήσῃ, ἐπὶ τῇ βάσει τῶν δύο προηγουμένων μερῶν, νὰ σκιαγραφήσῃ τὴν ὑφισταμένην εἰς τὸ λειτουργικὸν ἔργον τοῦ μητροπολίτου Κυπριανοῦ λειτουργικὴν θεολογίαν. Πρὸς τοῦτο θὰ λάβωμε ὑπ' ὄψιν τὶς πηγὰς τοῦ λειτουργικοῦ ἔργου τοῦ μητροπολίτου Κυπριανοῦ, τὶς θεμελιώδεις θέσεις τῆς ἡσυχαστικῆς θεολογίας καὶ τὰ ὑπαρκτὰ λειτουργικὰ προβλήματα τῆς ἐποχῆς. Ἐξ αὐτῶν θὰ ἀναδειχθῇ ἡ προοπτικὴ, τὴν ὁποίαν πιθανῶς εἶχε κατὰ νοῦν ὁ μητροπολίτης Κυπριανὸς εἰσάγων τὸ λειτουργικὸν του ἔργον εἰς τὴν ἐν Ρωσσίᾳ Ἐκκλησίαν. Κατόπιν θὰ ἐγκύψωμεν ἐπὶ τῆς μετὰ τὸν Κυπριανὸν ἐποχῆς, διὰ νὰ προσπαθήσωμε νὰ ἀξιολογήσωμε τὴν ἐπίδρασιν τοῦ ἔργου του ἐπὶ τῆς λειτουργικῆς πράξεως τῆς ἐν Ρωσσίᾳ Ἐκκλησίας. Τότε θὰ ἀναφερθοῦμε εἰς τὴν σταδιακὴν ἀποδοχὴν τοῦ ἔργου αὐτοῦ, καὶ εἰς τὶς συζητήσεις ὅπου αὐτὸ προεκάλεσε κατὰ τὴν ἐποχὴν τῶν διαδόχων τοῦ μητροπολίτου Κυπριανοῦ. Τέλος, πρέπει νὰ διερωτηθοῦμε περὶ τῆς θέσεως τοῦ λειτουργικοῦ ἔργου τοῦ μητροπολίτου Κυπριανοῦ μέσα εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς βυζαντινῆς λειτουργίας καὶ περὶ τοῦ τί ἡμπορεῖ νὰ προσφέρῃ ἡ μελέτη αὐτοῦ σήμερον εἰς τὴν λειτουργικὴν ζωὴν τῆς Ἐκκλησίας.

ΠΪΝΑΞ ΠΕΡΙΕΧΟΜΈΝΩΝ

* * *

Εὐλογία τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου κ.κ. Βαρθολομαίου	II
--	----

*Τὸ λειτουργικὸν ἔργον
τοῦ μητροπολίτου Κιέβου Κυπριανοῦ,
καὶ ἡ εἰσαγωγή τοῦ Σαββαΐτικοῦ τυπικοῦ
εἰς τὴν Λατρείαν*

Εἰσαγωγή	17
----------------	----

ΜΈΡΟΣ Α΄

Ὁ ΒΪΟΣ ΚΑΪ ΤΑ ἜΡΓΑ
ΤΟΥ ΜΗΤΡΟΠΟΛΪΤΟΥ ΚΥΠΡΙΑΝΟΥ

ΚΕΦΆΛΛΑΙΟΝ Α΄

Α΄. Ὁ βίος καὶ ἡ ἐποχὴ τοῦ μητροπολίτου Κυπριανοῦ	29
Α΄.1. Ἡ ἐν Τυρνόβῳ νεανικὴ ζωὴ τοῦ Κυπριανοῦ	33
Α΄.2. Ἡ ἐν Ἀγίῳ Ὁρει διαμονὴ τοῦ Κυπριανοῦ	36
Α΄.3. Ἡ ἐν Κωνσταντινουπόλει διαμονὴ τοῦ Κυπριανοῦ μετὰ τοῦ Φιλοθέου	44

Α'.4. Ὁ Κυπριανὸς ὡς μητροπολίτης Κιέβου καὶ Λιθουανίας	48
Α'.5. Ὁ Κυπριανὸς ὡς μητροπολίτης Κιέβου καὶ πάσης Ρωσσίας	59
Α'.6. Ἡ ἐξορία τοῦ μητροπολίτου Κυπριανοῦ	63
Α'.7. Ἡ ἐπιστροφή τοῦ Κυπριανοῦ εἰς τὴν Μόσχαν	68

ΚΕΦΆΛΑΙΟΝ Β΄

Β'. Τὸ συγγραφικὸν ἔργον τοῦ μητροπολίτου Κυπριανοῦ	85
Β'.1. Οἱ «μεταφράσεις» τοῦ μητροπολίτου Κυπριανοῦ	86
Β'.1.1. Ἡ Κλιμαξ τοῦ ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Σιναΐτου	86
Β'.1.2. Τὰ ἔργα τοῦ (ἁγίου) Διονυσίου τοῦ Ἀρεοπαγίτου	88
Β'.2. Οἱ ἐπιστολὲς τοῦ μητροπολίτου Κυπριανοῦ	91
Β'.2.1. Πέντε ἀπολογητικὲς ἐπιστολὲς	91
Β'.2.2. Ποιμαντικὲς ἐπιστολὲς	93
Β'.3. Τὰ βιογραφικὰ ἔργα τοῦ μητροπολίτου Κυπριανοῦ ..	95
Β'.3.1. Ὁ Βίος τοῦ μητροπολίτου Πέτρου	95
Β'.3.2. Ἡ Διήγησις περὶ τοῦ Μήτια	105
Β'.4. Τὰ ἀποδιδόμενα εἰς τὸν μητροπολίτην Κυπριανὸν λειτουργικὰ χειρόγραφα	107
Β'.4.1. Τὸ Σλουζέμπνικ τοῦ μητροπολίτου Κυπριανοῦ ...	107
Β'.4.2. Τὸ Τρέμπνικ τοῦ μητροπολίτου Κυπριανοῦ	117
Β'.4.3. Ἡ εὐχολογιακὴ παράδοσις τοῦ μητροπολίτου Κυπριανοῦ	124
Β'.4.4. Τὸ Λειτουργικὸν Ψαλτήριον τοῦ μητροπολίτου Κυπριανοῦ	130
Β'.4.5. Ἄλλες μεταφράσεις λειτουργικῶν ἔργων	141

ΚΕΦΆΛΛΑΙΟΝ Γ΄

Γ΄. Μία ἐπαναθεώρησις τοῦ μητροπολίτου Κυπριανοῦ	147
Γ΄.1. Μεθοδολογικὲς παρατηρήσεις	148
Γ΄.2. Ὁ ἡσυχαστὴς	149
Γ΄.3. Ὁ συγγραφεὺς	152
Γ΄.4. Ὁ ἄνθρωπος τῆς Ἐκκλησίας	153
Γ΄.5. Ὁ λειτουργιολόγος Μητροπολίτης	154

ΜΕΡΟΣ Β΄

Τὸ ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΚὸν Ἔργον
τοῦ ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΟΥ ΚΥΠΡΙΑΝΟῦ

ΚΕΦΆΛΛΑΙΟΝ Δ΄

Δ΄. Ἡ ἱερὰ ἀκολουθία εἰς τὴν Ρωσσίαν πρὸ τῆς ἐποχῆς τοῦ μητροπολίτου Κυπριανοῦ	161
Δ΄.1. Ἡ ἀσματικὴ ἀκολουθία εἰς τοὺς ἐνοριακοὺς ναοὺς ..	164
Δ΄.1.1. Ὁ ἡμερήσιος λειτουργικὸς κύκλος τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας	167
Δ΄.1.2. Ἴχνη τῆς ἀσματικῆς ἀκολουθίας εἰς τὴν Ρωσσίαν	172
Δ΄.2. Ἡ μοναχικὴ ἀκολουθία κατὰ τὸ Στουδιτικὸν Τυπικὸν	177
Δ΄.2.1. Ἡ τέλεισις τῶν καθημερινῶν ἀκολουθιῶν	178
Δ΄.2.2. Ὁ ἐτήσιος κινητὸς λειτουργικὸς κύκλος	180
Δ΄.2.3. Ὁ ἐτήσιος σταθερὸς λειτουργικὸς κύκλος	184
Δ΄.2.4. Κυριώτερες διαφορὲς μεταξὺ τῆς στουδιτικῆς καὶ τῆς σαββαΐτικῆς τάξεως	187
Δ΄.3. Ὁ μητροπολίτης Ἀλέξιος ὡς πρόδρομος τοῦ μητροπολίτου Κυπριανοῦ	193

ΚΕΦΆΛΑΙΟΝ Ε΄

Ε΄. Ἡ εἰσαγωγή τοῦ Σαββαΐτικοῦ Τυπικοῦ ὑπὸ τοῦ μητροπολίτου Κυπριανοῦ	197
Ε΄.1. Ἡ διάρθρωσις τῶν ἀκολουθιῶν τοῦ Ὁρολογίου	200
Ε΄.1.1. Τὸ Μεσονυκτικὸν	205
Ε΄.1.2. Ὁ Ὅρθρος	208
Ε΄.1.3. Οἱ Ὑρρες, τὰ Μεσῶρια καὶ τὰ Τυπικὰ	223
Ε΄.1.4. Ὁ Ἐσπερινὸς	234
Ε΄.1.5. Τὸ Ἀπόδειπνον	242
Ε΄.1.6. Ἡ τέλεσις τῆς Ἀγρυπνίας	249
Ε΄.1.7. Ἡ κατανομή τοῦ Ψαλτηρίου εἰς τὶς ἱερῆς ἀκολουθίας	264
Ε΄.2. Τὸ Συναξάριον (Μηνολόγιον)	269
Ε΄.2.1. Οἱ κατηγορίαι τῶν ἑορτῶν	275
Ε΄.2.2. Ἡ ἄσκησις τῆς νηστείας	282
Ε΄.2.3. Οἱ παραμονῆς τῶν Χριστουγέννων καὶ τῶν Θεοφανείων	297
Ε΄.2.4. Συμπτώσεις ἑορτῶν κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς μεγάλης Τεσσαρακοστῆς	303
Ε΄.2.5. Συμπτώσεις ἑορτῶν κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ Πεντηκοσταρίου	319
Ε΄.3. Ὁ κύκλος τοῦ Τριωδίου	321
Ε΄.3.1 Ἡ προ-παρασκευαστικὴ περίοδος	322
Ε΄.3.2. Ἡ ἀγία καὶ μεγάλη Τεσσαρακοστὴ	336
Ε΄.3.3. Οἱ ἐπίσημες ἡμέρες τῆς ἀγίας Τεσσαρακοστῆς .	348
Ε΄.3.4. Ἡ ἀγία καὶ μεγάλη Ἑβδομάς	361
Ε΄.3.5. Τὸ Πάσχα καὶ τὸ Πεντηκοστάριον	379

ΚΕΦΆΛΛΑΙΟΝ Σ΄

Σ΄. Χαρακτηριστικὰ στοιχεῖα τοῦ λειτουργικοῦ ἔργου τοῦ μητροπολίτου Κυπριανοῦ	397
Σ΄.1. Ἡ σπουδαιότης τῆς φαλμωδίας	398
Σ΄.2. Ἡ θέσις τῆς ὑμνογραφίας	399
Σ΄.3. Ἡ ἀνανέωσις τῶν πηγῶν τοῦ ἀναχωρητικοῦ μοναχισμοῦ	401
Σ΄.4. Σύνθεσις μεταξὺ τῆς ἱεροσολυμιτικῆς καὶ τῆς κωνσταντινουπολιτικῆς παραδόσεως	403

ΜΕΡΟΣ Γ΄

Ἡ ἈΞΙΟΛΟΓΗΣΙΣ ΤΟῦ ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΚΟῦ ἜΡΓΟΥ
ΤΟῦ ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΟΥ ΚΥΠΡΙΑΝΟῦ

ΚΕΦΆΛΛΑΙΟΝ Ζ΄

Ζ΄. Ἡ λειτουργικὴ θεολογία τοῦ μητροπολίτου Κυπριανοῦ .	409
Ζ΄.1. Οἱ πηγές τοῦ λειτουργικοῦ ἔργου τοῦ μητροπολίτου Κυπριανοῦ	411
Ζ΄.1.1. Ἡ ἱερὰ ἀκολουθία εἰς τὸ Ἅγιον Ὅρος κατὰ τὸν ΙΔ΄ αἰῶνα	411
Ζ΄.1.2. Ἡ ἱερὰ ἀκολουθία εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν κατὰ τὸν ΙΔ΄ αἰῶνα	418
Ζ΄.1.3. Οἱ θεολογικὲς πηγές τοῦ μητροπολίτου Κυπριανοῦ	421
Ζ΄.2. Ἡ λειτουργικὴ θεολογία τοῦ Ἠσυχασμοῦ	423
Ζ΄.2.1. Ἡ προσευχὴ καὶ ἡ θέωσις	427
Ζ΄.2.2. Ἡ καθολικότης τῆς προσευχῆς	429
Ζ΄.2.3. Ἡ προσευχὴ καὶ ἡ φαλμωδία	431
Ζ΄.2.4. Ἡ ἀγρυπνία καὶ ἡ νυκτερινὴ προσευχὴ	439

Z'.2.5. Ἡ ἄσκησις τῆς νηστείας	441
Z'.2.6. Ἡ νηστεία καὶ ἡ θεία Εὐχαριστία	447
Z'.3. Λειτουργικὰ προβλήματα κατὰ τοὺς ΙΔ'- ΙΕ' αἰῶνας	456
Z'.3.1. Ἡ παρακμὴ τῆς ἁσματικῆς ἀκολουθίας	457
Z'.3.2. Ἡ ἔλξις τῆς ὑμνογραφίας	460

ΚΕΦΆΛΑΙΟΝ Η'

Η'. Ὁ σκοπὸς τοῦ λειτουργικοῦ ἔργου τοῦ μητροπολίτου Κυπριανοῦ	463
Η'.1. Ἡ ἡσυχαστικὴ ἀνανέωσις	464
Η'.1.1. Ἡ ἀνανέωσις τῆς πατερικῆς καὶ τῆς μοναχικῆς παραδόσεως	465
Η'.1.2. Ὁ μοναχισμὸς ὡς ὑπόδειγμα τῆς χριστιανικῆς ζωῆς	471
Η'.2. Ἡ προσαρμογὴ εἰς τὶς ἀνάγκες τῆς ἐποχῆς	475
Η'.3. Μία λειτουργικὴ σύνθεσις	478
Η'.3.1. Ὁ ἡσυχασμὸς καὶ ἡ βυζαντινὴ σύνθεσις	479
Η'.3.2. Τὸ ἁσματικὸν καὶ τὸ μοναχικὸν τυπικὸν	480
Η'.3.3. Ἡ Ἱερουσαλὴμ καὶ ἡ Κωνσταντινούπολις	485

ΚΕΦΆΛΑΙΟΝ Θ'

Θ'. Ὁ ἀντίτυπος τοῦ λειτουργικοῦ ἔργου τοῦ μητροπολίτου Κυπριανοῦ	489
Θ'.1. Ἡ προοδευτικὴ ἀποδοχὴ αὐτοῦ	490
Θ'.1.1. Λειτουργικὲς ἀπορίες κατὰ τὴν ἐποχὴν τοῦ μητροπολίτου Φωτίου	491
Θ'.1.2. Ὁ Ἀθανάσιος Βυσότσκι καὶ τὸ πρῶτον σαββαίτικὸν τυπικὸν εἰς τὴν Ρωσσίαν	501

Θ'.1.3. Ἡ λειτουργικὴ τάξις ἕως τῆς συνόδου τῶν Ἑκατὸν Κεφαλαίων	503
Θ'.1.4. Ὁ πατριάρχης Νίκων καὶ ἡ ἀναμόρφωσις αὐτοῦ	506
Θ'.2. Ἡ θέσις τοῦ ἔργου τοῦ μητροπολίτου Κυπριανοῦ ἐντὸς τῆς λειτουργικῆς θεολογίας	509
Θ'.2.1. Ἡ σπουδαιότης τοῦ λειτουργικοῦ ἔργου τοῦ μητροπολίτου Κυπριανοῦ	509
Θ'.2.2. Ἡ κληρονομία τοῦ λειτουργικοῦ ἔργου τοῦ μητροπολίτου Κυπριανοῦ	511

ΚΕΦΆΛΑΙΟΝ Ι΄

Ι'. Συμπεράσματα	515
Ι'.1. Νέες ἐπιστημονικὲς συμβολὲς	516
Ι'.1.1. Μία μονογραφία περὶ τοῦ λειτουργικοῦ ἔργου τοῦ μητροπολίτου Κυπριανοῦ	516
Ι'.1.2. Μερικὴ ἔκδοσις τοῦ <i>Λειτουργικοῦ Ψαλτηρίου</i> τοῦ μητροπολίτου Κυπριανοῦ	516
Ι'.1.3. Ὁ ἡσυχασμὸς καὶ ἡ ἱερὰ ἀκολουθία	517
Ι'.2. Πρόσφατες ἀνακαλύψεις	519
Ι'.2.1. Χρονολόγησις τοῦ λειτουργικοῦ ἔργου τοῦ μητροπολίτου Κυπριανοῦ	519
Ι'.2.2. Χρονολόγησις τοῦ <i>Λειτουργικοῦ Ψαλτηρίου</i>	520
Ι'.2.3. Ἡ εὐχολογιακὴ παράδοσις τοῦ μητροπολίτου Κυπριανοῦ	522
Ι'.3. Παραδείγματα λειτουργικῆς θεολογίας	523
Ι'.3.1. Ἀναμόρφωσις, παλινόρθωσις, σύνθεσις	523
Ι'.3.2. Μοναστήριον - Καθεδρικὸς ναὸς, Ἱερουσαλὴμ - Κωνσταντινούπολις	524
Ι'.3.3. Ἡ βυζαντινὴ σύνθεσις	525

Résumé	526
Summary	527
Χάρται	531
Βιβλιογραφία	535